
FRED P. BOSELMAN

VREME POSTANJA U EJERZ ROKU*

Neposredno pred svoju smrt Čarls Lindberg je posetio novootkriveno pleme u zabiti Filipina. U uvodu za *Plemenitog Tasadeja* (The Gentle Tasadey) ovako je opisao svoje unutarnje konflikte: „Sedeo sam na suvoj, kamenoj gomili u pećini i gledao u sunce koje se probijalo kroz maglu i puzavice. Ognjište beše iza mene. Razmišljao sam o svojstvima čula koja nedostaju životu civilizovanih ljudi. Ova čulna svojstva se manifestuju u životu plemena: osećanje zemlje, kore i lišća, ukus vode koja protiče, miris nagorelih iveraka, zvuk vetra. Majka povija svoje odojče. Duž stenovitih litica igraju se gola deca. Mladež dolazi sa potoka noseći ribu, rakove i žabe. Moj tiranski intelekt postajao je svestan čulnih vrednosti koje je potiskivao, kao i snage kojom bi one mogle da obogate moj život čoveka dvadesetog veka. Moram, nekako, da istaknem ravnotežu civilizovanog i primitivnog. Nju smo tražili i Tasadej i ja, ali iz suprotnih smerova. Nisam želeo da odbacim svoju civilizaciju da bih je postigao, a oni nisu hteli radi nje da se odreknu svoje kulture koja je bila usmerena ka pećinskom životu.”

Do koje mere treba čovek da pokušava da pokori prirodu? Ili da živi sa prirodom? Kako merimo naše iskustvo naspram iskustva drugih koji nisu uložili toliki trud u preoblikovanje sveta? Preuveličavamo li civilizaciju? Ili lamentiramo nad njom? Ukoliko se ne možemo vratiti natrag, možemo li, bar, naučiti nešto od radikalno drugačijih kultura, što bi nam omogućilo da mudrije idemo napred?

Lindberg je razmišljao o ovim pitanjima na Filipinima. Suočavanje dve različite kulture u Ejerz Roku (Ayers Rock), znamenitom belegu smešte-

---

*) Fred P. Bosselman, *In the Wake of the Tourist: Managing Special Places in Eight Countries*, Conservation — Foundation, Washington, 1978.

nom duboko u australskoj pustari, pruža nova viđenja navedenih pitanja. Ovdje se beli turista susreće, ukoliko ne propusti tu mogućnost, sa domorocem; novi nomad sreće starog nomada.

Većiti turisti

Smatra se da su domoroci došli u Australiju iz Jugoistočne Azije, pre više od trideset hiljada godina. Kada su evropski istraživači uspostavili prve kontakte sa domorocima, bili su iznenađeni njihovim načinom života koji je bio mnogo „primitivniji” od života bilo koje druge kulture sa kojom su se do tada sreli.

Domoroci su slobodno lutali kontinentom, bez ijedne stalne naseobine. Što su evropski istraživači, međutim, više saznavali o domorodačkoj kulturi, to je bilo sve očitije da je u tim lutanjima bilo određenog smisla. Domoroci su sledili ritam godišnjih doba, klime i topografije. Krstarili bi, najveći deo vremena, u malim skupinama, koje bi se najčešće sastojale samo iz jedne porodice i nekolicine rođaka i prijatelja, ili ponekad od nekoliko grupa koje bi brojale trideset do četrdeset ljudi. Mnoge skupine bi se, u određeno doba godine, slile iz udaljenih krajeva na svetkovinu posvećenu lokalnoj poslastici: šišarkama pinjola u Blekolskoj oblasti ili prženim bogong leptiricama u australskim Alpima.

Domorodačke skupine su lutale zemljom po jedinom ritmu, ali bez strogih pravila. Sakupljali su hranu, ne utičući prekomerno na osnovnu ekološku ravnotežu. Muškarci su, služeći se kopljima i bumeranzima, lovili divljač. Njihova lovina je zavisila od godišnjeg doba i predela. Ponekad je to bila riba, ponekad kenguri, a često su dolazili praznih ruku. Žene su sakupljale sve što je u prirodi moglo da se koristi za ishranu. Njihov rad, mada manje pustolovan nego muški, bio je mnogo ravnomernije proizvođan. Mnoge nedelje su mogle proći između dve uspešne lovne ekspedicije, a skupina je bila u stanju da preživi prilično dobro hraneći se jedino korenjem, semenjem, koštunicama i voćem. Dopunjavali su svoju ishranu raznim gušterima i drugim malim životinjama. Domoroci su, takođe, jeli insekte: velika gusenica „veštičja larva” je bila posebno omiljena.

Nedavno su neki naučnici predložili da se ovaj način života ne smatra nazadnim, već pre svešnim i mudrim izborom načina ishrane, koji zahteva manje ljudskog rada nego tradicionalna poljoprivreda, a pruža više raznovrsne hrane. Migracioni ciklusi su bili prilagođeni australskim naglim klimatskim promenama i omogućavali su domorocima da koriste uvek nove izvore hrane u prirodi. Domoroci su mogli da krenu

na put kad god zažele, jer nisu imali ni stada ni žita o kojem bi morali da brinu. Nosili su malo odeće, a spavali su na otvorenom. Posed im se sastojao iz malog broja stvari. Kada bi odlučili da krenu, muškarci bi jednostavno pokupili svoj lovački pribor, a žene bi ponele ostatak imetka koji se sastojao iz drvenih motika, žrvnjeva i drvenih posuda. Putovanja koja su preduzimali odslikavala su duboko razumevanje klimatskih i sezonskih ciklusa biljaka i životinja.

Svaka skupina domorodaca znala je da može da ide u određeno mesto samo uz saglasnost tamošnje skupine. Domorodačka pravila o utvrđivanju granica i zakonitoga prava na zemlju za belog Australijanca nisu ni do danas potpuno jasna, uprkos ekstenzivnom proučavanju. S druge strane, domoroci su od prvog susreta sa belcima bili zbunjeni evropskim shvatanjem zemlje kao dobra koje se može kupiti i prodati. Mark Tven je za vreme svoje posete Australiji dvadesetih godina prošlog veka zabeležio sledeće: „Zemlja pripada *njima*. Beli je nisu kupili i ne mogu da je kupe; jer plemena nemaju poglavice, nikog na vlasti, nikog kompetentnog da je proda i otuđi; a ni sama plemena nisu razumevala ideju prenosa vlasništva zemlje.”

Domorodac je uvek smatrao zemlju svojom da bi je koristio i da bi pustio druge da je koriste. Nikad je, međutim, nije smatrao svojinom koja se može otuđiti. Čak i danas doživljava komunikacioni rascep kada misli o zemlji kao vlasništvu. Prema shvatanjima savremenog domoroca treba se boriti protiv predloga za pravno rešavanje iznajmljivanja domorodačkih poseda: „U našoj kulturi ne volimo nikakve ugovore o zakupu. Različite grupe između sebe znaju čija je koja zemlja. Otuda možemo da idemo bilo kuda. Bez obzira na ugovor, ne možete ići u tuđe imanje, drugu oblast. Kazaće ti da uđeš ili izadeš. Ovako možemo da živimo prijateljski: oni mogu da dođu kod nas i mi možemo ići kod njih. Želimo poštovanje zemlje. Ugovori to veoma otežavaju. Zato ne volimo ugovore o zakupu zemlje. Želimo samo garantiju da možemo da idemo gde želimo. U stara vremena očevi očeva naših očeva mogli su svuda slobodno da se kreću.”

Zašto domoroci, po tradiciji, ne mogu da posmatraju svoju zemlju kao vlasništvo? Zato što je vide kao organsku celinu u zajedništvu sa biljkama, životinjama, duhovima i sobom. Domorodac bi lako mogao da kaže da on „pripada” zemlji, kao i da zemlja „pripada” njemu. Poreklo ovakvog stava nalazi se u domorodačkom shvatanju nastanka sveta.

Objašnjenje porekla sveta se, unekoliko, razlikuje od jedne do druge oblasti, ali uopšte uzev, ono počinje sa vremenom snova”. To je period kada

su na zemlji postojala mitska bića — ljudska i životinjska — koja su učestvovala u epskim bitkama i stvarala reljef... Mesta na kojima su se ove bitke odigrale predstavljaju učesnike. Određena stena je zmija; pećina je oko sokolovo. Bića koja su postojala u početku postoje i danas i postojaće beskonačno. Pojedine teritorije imaju posebno značenje, a granice su ponekad neodređene, ali je celokupna zemlja poistovećena sa simbolima iz vremena snova.

Domorodac sebe, čak i danas, vidi kao potomka jednog od simboličnih bića iz vremena snova. Tako je on član stvoriteljevog „klana”. On posmatra zemlju koja simbolizuje određeno biće kao zemlju svoga klana. Spona čoveka sa zemljom je bezvremena, počinje pre rođenja i traje posle smrti.

Kad domorodac opisuje zemlju na ovaj način, on podrazumeva svoju odgovornost prema njoj. Velike grupe domorodaca izvode ritualne igre na pojedinim svetim mestima da bi podstakle određeno biće iz mitskog vremena snova da se razmnožava. Na ovim mestima se, takođe, odvijaju i iniciacioni rituali kroz koje mladići ulaze u svet odraslih muškaraca. Velike skupine domorodaca dolaze iz raznih krajeva radi učešća u ovim ritualima. Putujući skupinu mogu da sačinjavaju članovi mnogih klanova i svi zajedno ponekad posećuju redom zemlju svetu svakom od njih. Hiljadama godina — koliko traju ova kružna putovanja u vreme sezonskih rituala — oni su susretali samo jedni druge. Poslednjih decenija, međutim, suočavaju se sa rastućim brojem novih posetilaca. Jedno od njihovih najsvetlijih mesta, Ejerz Rok, postalo je sada i jedna od glavnih turističkih atrakcija Australije.

Velika stena koja crveni

Kao džinovskom rukom ispušten na prerijski čestak leži Ejerz Rok u, po svemu ostalom, ravnoj i neplodnoj zaravni retko naseljene Severne teritorije Australije. To je najveći monolit na svetu koji je dugačak 2,5 milje, 1,5 milju širok, a 1143 stope visok. Njegove strane su okomite, često skoro uspravne. Ljuspaju se kao kora eukaliptusovog drveta, a izbrazdane su pećinama, provalijama i kanalima raznih veličina. Na vrhu, brojne jame čuvaju vodu tokom cele godine.

Ejerz Rok je postao čuven u svetu ne samo zbog svoje veličine i oblika, već i zbog svoje boje. U osnovi on se sastoji od arkoza (feldspat-bogati peščanik), koji vremenom oksidiše i postaje crvenkasto-smeđ. Tokom dana izgleda nezanimljivo. U vreme izlaska i zalaska sunca, međutim, cela površina blješti reflektovanom crvenom svetlošću. Fotografije ovog fenomena mogu se videti na stotinama turističkih postera Australije.

Ejerz Rok i okolina, sada u sastavu Nacionalnog parka Uluru, postali su mesto koje beli stanovnici Australije i strani turisti žele obavezno da posete da bi doživeli „zabit i divljinu pustare“ koji su uticali na oblikovanje nacionalnog karaktera Australije. Pa ipak, „mnogi ljudi ne znaju ništa drugo o Parku, sem da tu postoji neka velika stena koja crveni“, kaže Derek Rof, stariji čuvar Parka.

Slava Ejerz Roka se prenosila usmeno, a ne sredstvima masovnih komunikacija. Prva turistička grupa došla je u ovaj kraj motornim vozilom 1946. godine. Redovne posete se planiraju od 1953. godine, a 1957. sazidani su prvi objekti za smeštaj turista. Tokom šezdesetih, prosečna godišnja stopa rasta broja posetilaca bila je 12—13%, dostižući broj od 30 000 posetilaca u sezoni 1970/71. godine. Sledeće dve godine naglo je porastao broj posetilaca Ejerz Roka i 1972/73. došlo je 50 000 turista.

Da bi se shvatilo koliki je napor ovakvo putovanje, mora se uzeti u obzir zabačenost mesta po kojoj Ejerz Rok i služi kao simbol zabiti. Australija je visoko urbanizovana zemlja, sa oko 60% stanovništva koncentrisanih u pet najvećih gradova. Veliki deo puta koji turista mora da pređe da bi došao do Ejerz Roka u veoma lošem je stanju, tako da je vožnja ovim drumom postala čuvena u celoj Australiji. Mali avion leti između Alis Springsa, glavnog grada Severne teritorije i „aerodroma“ Ejerz Roka, stenovite staze u crvenoj pustinjskoj prašini. Put nije za mekušce. Pošto je aerodrom u podnožju Ejerz Roka, to su stalno prisutne snažne vazdušne struje promenljivog pravca.

Kada nekako i stigne, turista ne nailazi ni na kakav luksuzan smeštaj. „Selo“ u podnožju Ejerz Roka sastoji se iz 5—6 motela skromnih mogućnosti, od kojih najveći ima 35 soba. Većina posetilaca, međutim, ostaje u kampovima nasumice rasutim oko Ejerz Roka. Surovost okoline delimično objašnjava zašto je ovaj kraj privlačan za Australijance kojima je njihova divlja unutrašnjost isto toliko važna koliko i Amerikancima Divlji zapad.

Turisti u Ejerz Roku imaju četiri „obaveze“ u svom programu. Najpre, moraju da ustanu pre zore i da putuju do Dune izlazećeg sunca, istočno od Ejerz Roka, da bi snimili blještavo crvenu boju koju stvaraju prvi zraci sunca. Svuda se mogu videti kamere. Ejerz Rok je verovatno najfotografisanija gromada na svetu.

Drugo, turisti moraju da se popnu na stenu — iscrpljujući napor po vrućini, prašini i vetru. Stari i mladi, sposobni i oni koji to nisu, svi se penju, bez obzira na prepreke. Primećeni su čak i ljudi sa slomljenim nogama kako se veru uz liticu.

Treće, kao dopunu jutarnjem ritualu, turisti idu na Dunu zalazećeg sunca da posmatraju kako stena postaje tamno-crvena u smiraj dana.

Na kraju, turista istražuje podnožje stene da bi osmotrio pećine i druge stenovite oblike. Jedan kamen, na primer, predstavlja telo Metalunge, spavajućeg guštera: „Domoroci smatraju ovaj obli kamen — za koji veruju da je pun *kurunbe* (životnog soka) spavajućeg guštera — središtem razmnožavanja ovih reptila. Kada se, u pravo vreme, ovaj kamen okreše drugim oblukom — uz pratnju odgovarajućeg pevanja — *kurunba* spavajućeg guštera napustiće kamen i oploditi ženku koja će rađanjem mladih uvećati rezerve hrane domorodaca”.

Najveće jezero u podnožju Ejerz Roka, koje je na mapi obeleženo kao Medžini izvori domoroci nazivaju Mutidilda. Oni veruju da se u jezeru ne nalazi voda, već krv Kunje, čoveka-zmije. Tamo gde nezainteresovani posmatrač vidi tragove lišaja na zidovima stena, domorodac vidi „*meta-morfozu* dima iz plamtećeg staništa proždrljivog spavajućeg guštera”.

Većina turista razgleda i crteže domorodaca, koji ukrašavaju pećine. Malo ljudi shvata da su neka od ovih dela stvorena da bi ispričala priču koja će duhovno da okrepi pridošlice, dok su druga nacrtana iz puke zabave u časovima dokolice. Strancu se i ova druga čine slična svetim delima, mada za domoroce ona nemaju nikakav ritualni značaj.

Zaštita pećinskog slikarstva postala je jedan od najtežih zadataka za osoblje koje se stara o Ejerz Roku. Relativno je malo vandalskih oštećenja, ali fotografi prouzrokuju štetu kada kredom pojačavaju crteže, da bi im istakli fotogenička svojstva. Velike oscilacije u temperaturi i vlažnosti takođe doprinose oštećenju.

Umetnicima koji su crtali na zidovima pećina ovakva briga bi verovatno izgledala čudna. Njihova umetnost nikad nije bila večna. Na nju se gledalo pre kao na pojavu koju treba doživeti, a ne kao na posed koji treba čuvati. U boju se stavljalo malo ili ništa vezivnog materijala. Tim bojama se slikalo po površini koja prethodno ni na koji način nije bila obrađena. Sa umetničkim predmetima se često nemarno postupalo, jer su se prema potrebi mogli stvoriti novi. Proučavanja Mutidilda pećine tokom 1940. i 1960. ukazuju da su mnogi crteži doslikavani kasnije, a drugi u međuvremenu retuširani.

Domoroci, verovatno, nisu ni bili zaokupljeni trajnošću, jer su smatrali da će ih njihova lutanja dovesti natrag u Ejerz Rok, gde će moći da poprave, odnosno zamene svoje kreacije drugima.

Sada se, međutim, život domorodaca menja. Ukoliko ne bude više crteža, to će svakako biti zbog ozbiljnih ekoloških posledica turizma u Ejerz Roku i njihovog uticaja na život domorodaca.

Traganje domorodaca za novom ulogom

Bil Harni prvi čuvar Ejerz Roka, tada Nacionalnog parka planine Olga uočio je neke od osnovnih sukoba između tradicionalnog shvatanja o čuvanju parka i domorodačkog načina života: „Uskoro sam shvatio da su domoroci mnogo veći vandali nego nepromišljeni turisti. Njihovi raspušteni psi su ulazili i izlazili iz pećina, gomile otpadaka su zatrpavale pristup pijaćoj vodi, a smrad životinjskih tela nije mogla da uništi nikakva reklama... Pošto su bili sakupljači hrane, domoroci su je sakupljali gde god su mogli da je nađu. Cvetovi grevilije, prepuni zlatnog nektara, bili su prve žrtve domorodačke dece koja su ih jela kao slatkiše. Svuda u crvenoj zemlji zjapile su rupe tamo gde su žene-lovci iskopavale mravinjake medonosnih mrava. Okolo su bila oboarena ili oštećena debila akacija, zbog ukusnih „veštičjih larvi“ koje su živele u njihovim granama ili korenju”. Sukob Harnijevih stavova o prirodnoj sredini i domorodačkih deo je mnogo šireg problema definisanja odnosa između domorodačkih shvatanja i stila života s jedne strane i australijskih s druge, delova jedinstvene zajednice. Ovaj problem zaokuplja istraživače domorodačkog načina života više od stotinu godina.

Kada je Bigl spustio sidro u Sidneju 1836. godine, Čarls Darwin je posetio obližnje Plave planine i zapisao da „broj domorodaca naglo opada”. Tokom sledećeg veka, kao rezultat zalaganja za poboljšanje uslova života domorodaca, vlada je težila da za njih odvoji posebne oblasti. Organizovani su veliki rezervati u delovima centralne i severne Australije u kojima je vladala suša pa nisu bili pogodni za poljoprivredu. Domoroci su u njima podsticani da žive u skladu sa životom svojih predaka.

Službena politika posle 1948. godine podsticala je, međutim, asimilaciju. U skladu sa ovom politikom, Australijanci su usvojili, na nacionalnom referendumu, amandman na ustav kojim se ovlašćuje vlada da preduzima mere za unapređenje domorodačkog života. Mada je ova politika pokazala neke pozitivne rezultate, kao na primer kod teniske zvezde Ivone Gulagong, ipak je asimilacija unesrećila mnogo više domorodaca koji žive na periferiji društva belih kao žrtve siromaštva i alkoholizma. Stopa smrtnosti domorodačke odojčadi je visoka: u Severnoj teritoriji umire oko 50% dece.

Domoroci čine danas samo 0,6% stanovništva Australije, što je, možda, suviše malo za stvaranje

čvrste zajednice sa sopstvenom kulturom. Briga australijske vlade za budućnost domorodaca meša se sa strahom da su, kako kaže predsednik vlade Frejzer „počeli suviše kasno”. Antropolozi Ronald i Katarina Bernt (Ronald and Catherine Berndt), opisali su teškoće domorodaca u pronalazanju nove uloge u životu: „Domoroci su, možda najviše, zaslepljeni očitim bogatstvom belog čoveka, žele da vide i saznaju više o njemu i uzmu ono što im on nudi. Ali... pošto su ograničeni sopstvenom prošlašću, mogu da budu razočarani rezultatima. Oni nisu u potpunosti prihvaćeni u novoj sredini i ne razumeju mnogo od novog života koji se otvara pred njima. Znajući da tu ne pripadaju, a istovremeno osećajući se bespomoćnim da to promene, oni najzad postaju frustrirani i razorenih iluzija. Mogu, zatim, da pokušaju da traže pomoć sopstvenog naroda, njihovo ohrabrenje i veru, ali otkrivaju suviše kasno da su u svojoj želji da uhvate kulturno nasleđe belog čoveka izgubili sopstveno”.

Domorodačka plemena nisu nikad potpisala sporazum kojim se odriču svojih prava na zemlju u korist nekih nominalnih prava, kao što su to učinili američki Indijanci. Doseljenici iz Evrope su, jednostavno, terali domoroce u pustaru, zauzimajući sve više njihove zemlje. Savremena briga o položaju domorodaca koncentrisala se oko ovog problema prava domorodaca na zemlju. (...)

Domorodačka omladina u gradovima, koja je bila sve nezadovoljnija raseljavanjem domorodaca, počela je da vrši pritisak na vladu da razmotri domorodačka prava na zemlju. Nacionalna vlada je odgovorila na ovo 1973. godine stvaranjem Komisije za razmatranje prava domorodaca na zemlju. Cilj Komisije bio je da istraži domorodačke zahteve u Severnoj teritoriji. Osnovani su i Saveti domorodaca za pitanja zemlje, radi pružanja pomoći u radu Komisiji.

Jedna od žalbi Saveta bila je da turisti skrnave sveta mesta u Ejerz Roku. Članovi Saveta su zahtevali da domoroci obavljaju nadzor nad ovom oblašću, s pravom da organizuju turizam i izvlače dobit iz njega. Oni su, takođe zahtevali da se zabrani nedomorocima da posećuju Ejerz Rok dve, odnosno četiri, nedelje, koliko traju njihove godišnje proslave. Komisija za razmatranje prava domorodaca na zemlju predložila je da domoroci budu zastupljeni u budućem upravnom odboru parka, ali se nije složila s predlogom da domoroci vrše nadzor u ovoj oblasti.

Pored toga, australijski vladini službenici pokušavali su da nauče dovoljno o tradicionalnim verovanjima domorodaca, da bi zaštitili sveta mesta u Ejerz Roku. Imali su teškoća, međutim, u sporazumevanju sa starijim domorocima, koji su se još uvek pridržavali starih religioznih verovanja.

Tabui koji su se odnosili na izvesna sveta mesta sprečavali su starije domoroce da kažu strancima da su ta mesta svetilišta, iako je jasno da bi se zaštitne mere mogle sprovesti tek ukoliko se ovo utvrdi. Još jednom, shvatanje odnosa između čoveka i zemlje kod domorodaca je do te mere drugačije od shvatanja belog Australijanca o sistemu vlasničkih prava, da se komunikacija između ove dve kulture pokazala veoma teškom.

Derek Rof, stariji čuvar u Ejerz Roku — Nacionalni park planine Olga, 1975. je rekao da stariji domoroci teže da odgovore na pitanja na način za koji misle da ga ispitivač smatra poželjnim. Ubeden je da mladi, borbeni domoroci koriste ovo da bi preuveličali religiozni značaj Ejerz Roka. Komitet je razmatrao koja mesta treba zaštititi. U tom cilju je pozvao Padi Uluru, starijeg domoroca za koga se pretpostavljalo da ima najčvršće totemske veze sa ovom oblašću, da ukaže na sveta mesta. Rof prepričava scenu: „Počeli su, govoreći: „Pa, onda belci mogu da posećuju ovo mesto, zar ne Padi?“ A Padi je, na tipično domorodački način, pokušavao da zadovolji ispitivača odgovarajući „da“. Videh da mu je bilo veoma nelagodno sa njima, pa sam mu rekao: „sve je u redu, neću voditi turiste da razgledaju nijedno od ovih mesta dok tačno ne utvrdite koja mesta ne želite da posećuju belci.“

Potom je Komitet zatražio od 35 starijih domorodaca da posete Ejerz Rok i odluče koje oblasti se mogu slobodno posećivati. Posle sastanka, Padi Uluru je izvestio da je potrebno zabraniti pristup belcima u samo jednu pećinu u kojoj se obavlja ritualni obred inicijacije, kojim mladići postaju zreli muškarci.

Ostaje neodgovoreno kako će se domoroci uklopiti u buduće planove za mesta poput Ejerz Roka. Odbor za rezervate Severne teritorije pokušao je da zaposli domoroce kao osoblje parka. Mada je Padi Uluru odbio da živi i radi u parku, njegov brat Tobi Uluru je mladi čuvar parka. Njegov osnovni zadatak je da objašnjava eksponate u Centru posetilaca. Odbor rezervata je zaposlio i Padijevog sina Regija, kao mlađeg čuvara. Regi, kao najstariji sin, nasledio je pravo da govori u ime plemena za vreme rituala koji se odvijaju kod Ejerz Roka i veoma je zainteresovan za tradiciju plemena.

Mnogi ljudi bi bili neprijatno iznenađeni kad bi čuli da se o domorocima govori jedino kao o: „životnim muzejskim eksponatima i predmetima naučnog interesovanja.“ Istovremeno jedan australijski turistički službenik se zalagao za prikazivanje tradicionalne domorodačke kulture turistima. Smatrao je da ako se to pravilno radi „biće im (domorocima) obezbeđen jedan od najboljih načina da sačuvaju integritet plemenskog života i

običaja — što svi i žele — i istovremeno će moći od toga i da žive.”

Mešanje kultura se već odigralo i predstavlja, po rečima melburnškog profesora prava Džefrija Sojera (Geoffrey Sawyer), priliku i problem. „Prilika je da se obnovi ekološka ravnoteža između čoveka i sredine po uzoru na samonikli domorodački život i da se sačuva ujednačena životna sredina koja bi podsećala na period pre dolaska belog čoveka. Problem je ovo postići, jer se domoroci ne mogu potpuno izolovati, tako da se moraju uzeti u obzir uticaji tehnologije i ekonomske strukture belih.”

Turisti iz dve kulture

Većina domorodaca dolazi i danas u Ejerz Rok grupno, peške ili nekim vozilom. Fil i Nol Valas (Phyl i Noel Wallace) čija knjiga *Deca pustinje* (Children of the Desert) predstavlja izvanrednu fotografsku hroniku dece Pitjandađara domorodaca, opisuju savremeno putovanje na sledeći način: „Dolazak belog čoveka nije zaustavio sezonska lutanja pustinjskih domorodaca, ali ih je, na mnogo načina izmenio. Pripreme za polazak na put, danas uključuju neuobičajena pakovanja stvari belog čoveka, kao što su kofe, limeni lončići za čaj, posude, odeća, hrana ukoliko je mogu nabaviti i ćebad. Na sreću, postoje takođe i deve i magarci, a nekolicina ih ima čak i stare, nepozdane automobile ili kamione. Njihovi srećni vlasnici koriste ih za nošenje svoga vlasništva, ali velika većina još uvek hoda bosonoga... Žene nose ogromne zavežljaje na glavama dok im se bebe i mala deca vešaju po ramenima i leđima ili pak sede na bokovima. Slede ih desetine mršavih pasa, doprinoseći koloritu, buci i uzbuđenju putovanja. Uputstva i saveti dovikivaće se od grupe do grupe, oriće se šala i smeh, a polazak će biti praćen atmosferom praznika. Za ova lutanja su, međutim, vezana i snažna osećanja, jer ona nisu samo nemirna kretanja bez smisla od jednog mesta do drugog. Postoji uvek neki ozbiljan plemenski ili međuplemenski razlog za ova putovanja: možda susret povodom važne ceremonije ili rituala koji će uticati na sve njih.”

Valasovi su prisustvovali pripremama za stotinak kilometara dug put, radi učešća u inicijacionim svečanostima: „Posmatrali smo ih kada su krenuli i divili smo se njihovoj veri u sebe i svoju zemlju, jer su se usudili da pođu na takav put veoma loše opremljeni i sa bebama i malom decom. Bosonogi, išli su putem koji su utvrdili njihovi preci. Mi smo putovali kolima, drumom belog čoveka, postizujući za dan razdaljine za koje je njima trebalo osam dana. Pa ipak, kada su stigli na odredište bili su — iako mršaviji — izvanrednog duha na koje nije uticalo ni ovako surovo putovanje.”

Domoroci se u Ejerz Roku obično smeste do turističkih kampova belaca. Po ceo dan sede u hladovini dok se turisti veru uz stenu i istražuju pećine. Kasnije, kada je svaki beli posetilac bar 10 milja daleko, na Duni zalazećeg sunca, domoroci pale večernje vatre. Povremeno, jedna ili druga grupa peva, vežbajući napeve za večernji nastup.

Domoroci se ne trude da privuku posmatrača. Kad padne veče, oni jednostavno počinju da pevaju. Beli turisti obično ne znaju da li da priđu ili ne, pošto ne shvataju da je pevanje poziv. Mnogi se još više pribijaju oko vatre, jer prigušeno i udaljeno pevanje doprinosi jezivosti mesta.

Posle noći ili dve uzaludnih pokušaja da privuku turiste pevanjem, domoroci se ponekad obraćaju čuvaru parka za pomoć. Tada on uveče autom obilazi kampere po parku ohrabrujući ih da učestvuju u pevanju i igranju domorodaca. Stotinak belaca se polako prikuplja, stojeći u polukrugu na pristojnom odstojanju od domorodaca, koji sede mirno kraj odsjaja vatre.

Igranje i pevanje počinje bez objašnjenja. Ponekad nekoliko žena ustane i igra. Svaka od njih očito igra deo priče. Još uvek, ni reči objašnjenja. Turisti, najbliži čuvaru, pitaju šapatom, ali Derek Rof odbija da postane ceremonijal majstor za ritualne igre: „Oni treba da objasne turistima priču koja je u pozadini igre, ali kada bi oni to učinili, belci bi — po njihovom mišljenju — postali deo njihovog sveta, a to ne bi valjalo. Ukoliko bih počeo da objašnjavam igre i pružam šešir, postali bi zavisni od nas i mi bismo sve vreme morali da obavljamo ove poslove za njih, a to nije dobro.” Uprkos ovome, kada je Rof prisutan on, iako nevoljno, pruža kratka objašnjenja.

Igrači počinju svoju igru obučeni u svakodnevnu radnu odeću. Ukoliko im publika i atmosfera odgovaraju — odnosno ukoliko nema smeha na njihovo pevanje i igranje — neke igračice mogu da „idu u žbunje”. Tiho napuštaju grupu, delimično se skidaju, premazuju se bledim okerom i vraćaju se da odigraju igru ili dve. Tada, iznenada kao što je i počelo, pevanje se završava. Publici preostaje da se pita da li je predstava završena. Potom se posetioci vraćaju svojim logorskim vatrama. Stariji domoroci tek tada, u skladu sa nekomercijalnim karakterom cele večeri, pružaju šešir okolo za nagradu. Pošto nikad nije prisutno više od stotinak belaca, to i nagrada nije veća od šake novca.

Planiranje turizma u australijskoj zabiti

Proučavanja turizma u Ejerz Roku pokazuju da je želja za doživljajem pustare primarni podsticaj belim turistima. Posetioci se unapred raduju susretu sa domorocima i njihovim iskustvom, kao

važnim delom ovog doživljaja; turistički vodiči, u svojim pričama o Ejerz Roku, naglašavaju domorodačke legende i rituale. Romantična tajnovitost logorskih vatri domorodaca podseća na nestale istraživače, kamilje karavane, sakupljače dingo-skalpova i tragače za zlatom. Posle posete Ejerz Roku čovek se oseća, nekako više Australijancem.

Da li su se ispunila očekivanja turista? Oni obično vide samo kratki bljesak domorodačkog života u divljini. Mnogi su razočarani što nisu uspostavili neposredan kontakt sa domorocima. „Veliki broj posetilaca čak ni ne shvata da su domoroci svuda okolo”, kaže Rof.

Ukoliko se domorodačke pesme i igre ne postave i formalno kao predstava, nezadovoljstvo publike će se verovatno nastaviti, zajedno sa sadašnjim neefikasnim metodom dodavanja šešira. Pa ipak, ukoliko se predstava postavi, nešto će u izvođenju biti izgubljeno. Igrači će biti namazani bojom, nosiće perje i igre će biti autentične, ali atmosfera će izgubiti u spontanosti. Kad beli turista danas dođe do logorskih vatri domorodaca, on zalazi u njihovo carstvo, njihov način života, onako kako ga oni žive sada. Vidi ih u njihovoj pohabanoj odeći, sa šugavim psima sklupčanim oko nogu gole dece kućinaste kose. Turista sluša njihove pesme i gleda njihove igre kao da su one povezane sa domorodačkim životom sedamdesetih godina, a ne kao da su pažljivo izrežirani pseudodogađaji. Posledica je da turisti sreću turiste (belci domoroce, prim. prev.), učestvujući zajedno u procesu sjedinjavanja primitivnog i modernog.

Drugim rečima, turista sada vidi čudni mozaik tradicionalnog zaleđa i moderne granice. Osećaj izolovanosti Ejerz Roka usred divljine teže da unište na brzinu sagrađeni moteli, kampovi, drumovi, aerodrom, smetlište i skoro neprekidna buka aviona iz kojih turisti razgledaju okolinu. Pošto mnogi turisti posećuju Ejerz Rok gonjeni željom da dožive tu izolaciju, njeno razaranje može da ih razočara. Pa ipak, na mnogo načina su neuređene skupine kampova i brvnara — same po sebi — istinita predstava australijske divljine.

Pitanje je ipak, može li se sadašnji stihijski rast turizma nastaviti ovim tempom a da se ne uništi ono osnovno što privlači ljude u Ejerz Rok. Čak i mali broj turista može da prouzrokuje velika oštećenja u ovoj sredini oštrem klime i osjetljive ekologije pustinje. Loše planiranje puteva i staza još povećava štete nanete flori ovog kraja. Na mnogo mesta oko stene velike površine vegetacije su uništene gaženjem. Staze koje vode od parkirališta do posebno interesantnih mesta nisu do-

voljno široke da prihvate putnike iz kratkih autobusa, te mnogi gaze okolo po pustinjskoj travi.

Na dinamama izlazećeg i zalazećeg sunca, gde turisti borave po 45 minuta ujutru i uveče, šteta je najveća. Dina izlazećeg sunca se snizila za stopu od 1950. godine, kada je počeo organizovani turizam. Pored Medžinih izvora, drugog popularnog mesta, put prolazi tako blizu ivice da prouzrokuje ozbiljna odronjavanja. Stalna briga je i opasnost od zagađivanja retkih izvora vode. Vegetacije skoro da nema više u blizini motela, kampova, aerodroma i smetlišta. Putevi i aerodromska pista su se opasno ukrstili sa drenažnim kanalima, prouzrokujući eroziju oko stene.

Mada su kampovi snabdeveni drvima za vatru, kamperi često traže granje za svoj račun. Mnogi čestarski hrast je u pustinji uništen na ovaj način. Turisti beru cveće i nehotice lome grane. Posledica nemara turista su i česti požari u kojima gori pustinjska trava.

Velika prašina se diže u vreme jakih vetrova tamo gde je uništena vegetacija. Svaka kola ostavljaju, takođe, oblake prašine za sobom na neasfaltiranim drumovima. Čestice prašine počinju da štete pećinskom slikarstvu.

Koliko je neplanirani porast turizma opasnost, toliko su i planeri. Prvi plan za ovu oblast, koji je predlagao izgradnju ultramodernog turističkog naselja sa hotelom od 400 soba i tečajevima golfa, izazvao je široke proteste.

Posle toga plana preduzeta su različita proučavanja ove oblasti, uključujući i analize delovanja turizma na njen osetljivi ekološki sistem. Naučnici su predložili izmeštanje sela i aerodromske piste i nove trase puteva. Predloženo je da se uredi boravišni prostor i kulturni centar za domoroce. Tu bi oni mogli da sviraju svoju muziku i da se bave veštinama kao što su slikanje, rezbarenje, izrada tradicionalnog oruđa i oružja, bacanje bumeranga i igranje.

Osnovan je Komitet u kome su se nalazili predstavnici nekoliko odeljenja australijske centralne vlade, turizma i rekreacije, Domorodačkih poslova, Severne teritorije, Stanovanja i izgradnje i Odeljenja za zaštitu i očuvanje životne sredine, sa ciljem da pregleda prethodne studije o Ejerz Roku i predloži novi program rada. Taj program je trebalo da uključi i plan razvoja turističkog naselja. Jasno je da se u ovoj studiji mnoge potrebe i vrednosti moraju razmotriti. Problem je kako to dobro uraditi.

Merenje vremena snova

Kad se jednom otkrije privlačnost mesta poput Ejerz Roka, ono može da deluje kao magnet, zračeci sopstvenom snagom. Nije mu potrebna materijalna pomoć, reklama ili razvojne agencije. Turisti šire ove informacije usmeno. Razvija se „kolektivno osećanje da se određena mesta moraju videti.” Na ovaj način je, u stvari, Ejerz Rok postao čuven.

Često su, međutim, najprivlačnija turističkaredišta krhki magneti. Ukoliko hoćemo da očuvamo posebna svojstva koja privlače turiste, onda moramo da brižljivo kontrolišemo uticaj porasta broja posetilaca. Mora se pažljivo prosuditi koji porast možemo bezbedno dozvoliti.

Pokušaj da se odredi granica preko koje ne treba razvijati turističko naselje, često se određuje kao traganje za „nosećim kapacitetom” (carrying capacity) jedne oblasti. Pojam se obično upotrebljava u vezi sa mogućnošću oblasti da othrani jelene ili stado stoke. Planeri se, u naše vreme, trude da primene iste kriterijume i na ljude. Oni žele da brojčano iskažu mogućnost svake oblasti da primi posetioce, a da se ne nanese šteta prirodnim uslovima i rekreacionom doživljaju.

Mogu li planeri izumeti formulu kojom bi odredili koliko turista treba da poseti Ejerz Rok. Predlog za određivanje nosećeg kapaciteta turističkih mesta dolazi od P. Staneva, iz Naučnog centra za turizam, Sofija, Bugarska. Evo njegovog predloga.

Osnovna formula za određivanje kapaciteta specifične turističke oblasti je sledeća:

$$K = \frac{S \cdot k_0}{N}$$

gde je: K = maksimalni kapacitet turističke oblasti; S = totalna oblast; k_0 = korektivni faktor koji varira od 0.5—1 i određuje se kao funkcija hipsometrijskih karakteristika, uzimajući u obzir građevinske, geološke, hidrološke, reljefne i ostale uslove; N = standardna površina po osobi izražena u m² po osobi.

Totalni kapacitet oblasti koja je u pitanju mora da zadovolji sledeće zahteve:

$$\Sigma K \geq II$$

gde je: ΣK = zbirni kapacitet pojedinačnih turističkih oblasti II = veličina priliva turista (broj posetilaca) u datoj oblasti.

Ne samo da se Stanevljeva formula mora „hipsometrijski” korigovati, nego i on sam konstatuje

da nema „prihvatljivog metoda” za utvrđivanje „standarda” za određivanje poželjnog broja posetilaca u jednoj oblasti.

Drugačiju formulu predložio je Moris Pikering (Maurice Pickering), engleski arhitekta za uređenje zemljišta. Njom bi se merile posledice ljudskog razvoja na eko-sistem. Ova formula je nazvana „Pikeringov princip” i meri ekološku vrednost oblasti brojem prisutnih vrsta, dok druga strana jednačine meri broj „hominala” prisutnih u oblasti i prirodu njihove aktivnosti.

Ove formule naglašavaju kvantifikaciju preko razumnih granica. Još od doba kada je lord Kelvin izrekao svoj čuveni dictum o tome da je „nekvantifikovano znanje plitko i bezvredno”, sastavljači formula se trude da razvijaju takve merne pokazatelje koji će brojem iskazati svaku vrednost sadržanu u određenoj odluci o razvoju, upotrebljavajući neki zajednički imenitelj tako da se sve vrednosti mogu matematički uporediti. Formula bi tada trebalo da utvrdi određenu tačku u kojoj šteta prouzrokovana daljim razvojem prevazilazi koristi, kao da su iskazane jedinicama zajedničkog imenitelja.

„Redukcionizam” je etiketa koja se često primenjuje na one koji pokušavaju da sve vrednosti svedu na merljive izraze. Mnogi ljudi danas kritikuju redukcionizam kao opasan i optužuju naučnike da pretvaraju „ljude i prirodu u puke, bezvredne stvari. Vijetnamski rat, prvi sukob u kome su sastavljači formula imali vidno mesto, bio je istaknuta meta antiredukcionističkih kritičara. Dejvid Halberstam (David Halberstam) je govorio da proces svodenja svega na brojke ima za posledicu anesteziiranje moralnih osećanja. Rat je, po njemu, bio „aberantna mutacija” analitičke metodologije u kojoj su ljudski životi postali „tela za brojanje”, a progoni, masakri i bitke bili su „hladnokrvno opravdani” cena-dobit analizom koju su pripremali „nadareni profesori”.

Ukoliko uzmemo u obzir i odluke donete u mirnodopsko vreme, antiredukcionistički kritičari ističu da će analitički sistemi kreiranja politike biti neizbežno protiv vrednosti kao što su „ekološka ravnoteža, urbana estetika i kohezija zajednice”, u korist „sumorne, destruktivne političke ispravnosti”. Lorens Trajb (Laurence Tribe), profesor prava na Harvardu, tvrdi da analitičar vidi svet „kroz mračni računar”.

Analitičari odgovaraju, međutim, da greška ne leži u analitičkom metodu, već u njegovoj primeni; bezdušnost analiza vijetnamskog rata odlikava brutalne vrednosti analitičara. Slično, zagovornici kvantitativnog pristupa planiranju nosećeg kapaciteta mogu opravdano da istaknu da

Pikeringov princip i bugarska jednačina nisu pravi primeri njihovog umeća. Rešenje je, mogu kazati, u inkorporiranju preciznije merenih subjektivnih vrednosti u analizu, ali ne samo zato da bi se unapredila analiza u korist misticizma ili obične politike moći. Većina analitičara koja je proučavala posledice daljeg razvoja na sredinu smatra da je nužno da njihove formule sadrže subjektivne vrednosti, ukoliko žele da se njihov rad pokaže korisnim.¹⁾

Možemo li se, međutim, nadati da ćemo izmeriti sve značajne vrednosti na koje su uticale odluke o razvoju? Može li čovek da izmeri, na primer analizirajući turizam u Ejerz Roku — prirodu doživljaja divljine i prošlosti za kojima teže turisti? Ili, složenu mešavinu tradicije i aspiracije u stihovima domorodačkog pesnika Keta Vokera (Kath Walker):

Vidi dolino obećanje,
tamna sloboda — ljubavnica!
Noć je na izmaku,
mada je dugo penjanje pred nama.
Nova prava će nas pozdraviti,
nove drugare ćemo sresti,
i radost će nas obuzeti,
u našem novom vremenu snova.

Uprkos tome što zadatak izgleda nemoguć, traganje za kvantifikovanim izrazom nosećeg kapaciteta nastavlja se. U javnosti, naviknutoj da poštuje objektivnost naučnog suda naspram uske pristrasnosti politike, odluke koje izgledaju zasnovane na naučnom mišljenju uživaju veće poverenje zbog „medija” u koji su upakovane.

Suviše često, rezultat koji se ovako dobija jeste visoko *kvalifikovana* kvantitativna analiza — formula koja razrađeno razlaže lako merljive činioce i oprezno pokazuje da su u obzir uzete samo „čvrste činjenice”; kao i da bi rezultat mogao biti potpuno drugačiji da su u obzir uzeti činioci koji se ne mogu meriti, na primer, tradicija i prirodna lepota. Ukoliko drugi žele da dođu do drugačijih zaključaka koji se zasnivaju na „političkim” ili „estetskim” činocima, oni to mogu da učine, kaže analitičar. Međutim, kazano Makluanovom terminologijom, ako je medijum kvantitativna analiza, onda je poruka da je nekvantitativno znanje plitko i bezvredno. Tako

¹⁾ Antiredukcioniisti ukazuju, međutim, da su sastavljači formula oni koji utvrđuju merne jedinice za ove subjektivne vrednosti i da će biti u velikom iskušenju da daju najveći značaj vrednostima onih koji ih plaćaju. Kenet Balding (Kenneth Boulding) je satirično prikazao ovaj aspekt cena-dobit analize: Postoje koristi, naravno, koje se mogu izračunati, ali koje imaju tendenciju da padaju u džepove bogatih, dok su cene sklone da padaju na leđa siromašnih, tako je cena-dobit analiza skoro uvek tu da opravda zgradu čvrstih čeličnih fakata dok je ekološka istina ostavljena apstraktnom.

rezultati koje pružaju „čvrste činjenice” imaju mnogo pristrasniju konotaciju, nego rezultati koje predlažu oni koji se bave neshvatljivim „nejasnoćama”.²⁾

Ta poruka — da su samo čvrste činjenice istinite — posebno je opasna kada se radi o odlukama vezanim za razvoj. Da bi se kontrolisao razvoj, mora se znati šta je to što određeno mesto čini privlačnim. Ejerz Rok, kao i mnoga druga turistička mesta koja magnetski privlače turiste, ima poseban oreol, jednu neodredivu kombinaciju karakteristika izvan i iznad uobičajenih privlačnosti stotina konkurentnih turističkih mesta. Tumačenje i očuvanje ovih posebnih svojstava nije lak zadatak.

Mnogi naučnici se nadaju da će jednog dana u procesu odlučivanja moći uzeti u obzir i onoliko različite vrednosti koliko su to vrednosti koje različiti ljudi traže u Ejerz Roku. „Nauka politike”, kaže jedan od njenih vodećih teoretičara Jezekielj Dror, „uviđa značajnu ulogu i ekstraracionalnih procesa (kao što su kreativnost, intuicija, harizma i vrednosni sud) i iracionalnih kao što je dubinska motivacija, na primer,” „Paradoksalan problem” naučno zasnovane politike je „kako da usavrši ekstraracionalne, čak i iracionalne procese racionalnim sredstvima”.

To je, međutim, dugoročan cilj kome treba stremiti. U sadašnjem trenutku promene sredine moraju se odvijati kroz proces koji će uzeti u obzir ove vrednosti, bez obzira da li su kvantifikovane ili ne. Donosiocima odluka u ovoj delatnosti nije potrebna maskerada predstavljanja kao maksimizatora ljudskog blagostanja; oni moraju shvatiti da je „čovečanstvo deo prirode i da je prirodni poredak konstitutivni deo čovečanstva”. Jer ovaj odnos je „nešto dublji i složeniji” od onog kojeg čovekove analitičke tehnike mogu da reše.

(Prevela s engleskog SVETLANA NIKOLIĆ)

---

²⁾ Engleski ekonomista E. J. Mišen (Mishan) zove takve kompromise „obrokom od zeca i konja.” Analitičari pažljivo razlažu i mere ukus zeca, a tada iznenada primećuju da se obrok sastoji iz 1 analiziranog zeca i 1 neanaliziranog konja.